

Demonstratie tegen de Vlootwet aan de Reguliersgracht te Amsterdam, september 1923 (collectie NIOD)

Het is honderd jaar geleden dat de Tweede Kamer de zogeheten Vlootwet verwierp. Deze voorzag, gelet op de vergaande veroudering van het bestaande scheepsmaterieel, in een meerjarenprogramma voor de aanschaf en bouw van nieuwe oorlogsbodems, ter verdediging van Nederland en zijn overzeese belangen en dan vooral Nederlands-Indië. Momenteel is de vervanging van een evenzeer verouderde vloot van de Koninklijke Marine (KM) aan de orde; dit geldt onder meer voor de onderzeeboten van de Walrus-klasse waarvan de aanbestedingsdiscussie al ruim tien jaar gaande is.

VROUWEN OP RAMKOERS

Het succesvolle parlementaire verzet tegen de indiening van de Vlootwet van oktober 1923

LEES VERDER OP DE
VOLGENDE PAGINA

7-2023 | MARINEBLAD

11

In het artikel 'Aanbesteding nieuwe onderzeeboten duurt langer dan gehoopt' (2022) stelde demissionair staatssecretaris van Defensie Christophe van der Maat dat de eerste twee van de vier boten niet in 2031, maar pas tussen 2034 en 2037 operationeel zijn.¹ Van der Maat noemt het een van de meest complexe dossiers. De aanschaf van de nieuwe onderzeeboten gaat daarbij waarschijnlijk fors duurder uitvallen dan eerder geraamd. In het verleden hadden financiële tegenvallers in projecten van dit kaliber vergaande gevolgen, in de basis ontstaan door onrealistische planning en economische ontwikkelingen. Een voorbeeld hiervan is de verwerping van de Vlootwet in het najaar van 1923.²

Op 26 oktober van voornoemd jaar diende het kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II zijn ontslag in. De broodnodige vervanging van het gemiddeld 20 jaar oude vlootmaterieel, dat bovendien tijdens intensieve patrouillegang in de Eerste Wereldoorlog (WOI) was 'opgevangen', stond destijds al jaren op de planning. Bij de behandeling in de toen nog 100 zetels tellende Tweede Kamer, werd het betreffende wetsvoorstel met 50 tegen 49 stemmen verworpen. Het kabinet in kwestie telde ministers van de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP), Anti-Revolutionaire Partij (ARP), Christelijke-Historische Unie (CHU) en drie partijloze bewindspersonen. Het was het eerste kabinet sinds de invoering in 1919 van het algemeen kiesrecht, waardoor zeven vrouwen zitting hadden in het parlement. Dit artikel trapt af met de voorgeschiedenis van het Vlootwetsontwerp van 1923, om vervolgens - een historische *first* - in te gaan op de grote rol die de vrouwelijke parlemen-

tariërs - waaronder Suzanne (Suze) Groeneweg en Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa - speelden bij het verwerpen van dit marineplan.

Commissie-Colijn

LTZ1 Hendrikus Ferwerda hield op 8 oktober 1924 te Weltevreden, Java, een lezing waarin de Vlootwet van het voorgaande jaar de revue passeerde. Hierbij zette hij de totstandkoming van het wetsontwerp uiteen. Ferwerda was niet toevallig secretaris van de eerdere Vlootwetcommissie, een adviesorgaan voor de regering. Deze commissie had advies uitgebracht over het tempo waarin op grond van de beoogde wet de financiering moest worden uitgevoerd. Diezelfde Vlootwetcommissie was bovendien bedoeld als permanent advieslichaam voor de Staten-Generaal. De officier stelde dat om het Vlootwetontwerp te kunnen begrijpen, er teruggeblikt moest worden tot aan de vooravond van WO1.³ Op het Departement van Marine

'De conclusie van de commissie was eenduidig: de strijd om de beheersing van de zee was de strijd om Nederlands-Indië'

lag namelijk al voorjaar 1914 een ontwerp-Vlootwet gereed, gebaseerd op conclusies van de staatscommissie ter verdediging van Nederland en Nederlands-Indië, onder leiding van Hendrikus Colijn, ARP-minister van zowel Marine (ad interim) als Oorlog.⁴

Aangehaalde commissie bestond uit hooggeplaatste militairen en politici van het Indisch en Nederlands bestuur. Ze had tot doel in 1913 een Vlootwet gereed te krijgen. Verder was het voorgaande jaar een wetswijziging doorgevoerd, waardoor de Indische begroting niet langer zonder toestemming van de minister van Koloniën en de Indische regering kon worden belast met uitgaven voor de KM. Het Vlootwetsontwerp moest vóór juni 1913 klaar zijn aangezien er die maand verkiezingen waren. Een verdere politieke urgentie ging uit van de opkomst van Japan dat in Azië een steeds grotere machtsfactor werd en een sterke oorlogsvloot uitbouwde, hetgeen een ander Nederlands defensiebeleid noodzakelijk maakte. De commissie onderzocht welke reactie zij wenselijk achtte inzake nieuwe militair-technische en politieke ontwikkelingen, gelet op de hieruit voortkomende te verwachten, nieuwe geopolitieke toestand.⁵

Deze insteek bracht de commissie tot het advies de verdediging van Nederlands-Indië te versterken met een nieuwe vloot, bestaande uit een kern van slagschepen en overige lichtere eenheden alsook een oorlogshaven, in te richten bij Tandjong Priok, nabij Batavia (huidig Jakarta) op noordwest Java. Bovendien kwam het tot de aanwijzing dat Makassar, Sabang en Ambon als hulpsteunpunten zouden dienen, ook omdat de eerstgenoemde plaats als grootste handels- en industriestad in Nederlands-Indië niet onbeschermd mocht blijven. Zo konden met de voorgenomen maatregelen onder meer de Straten van Makassar en die van Karimata worden geblokkeerd, waardoor

Portret van Hendrikus Ferwerda, secretaris van de Vlootwetcommissie, 1922 (collectie NIMH)

Portret van voorzitter
Anthonie Gooszen (collectie
NIMH)

een Japanse aanval vanuit het noorden kon worden voorkomen.⁶ De conclusie van de commissie was eenduidig: de strijd om de beheersing van de zee was de strijd om Nederlands-Indië. Dit betekende dat het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger (KNIL) ondergeschikt zou zijn aan de zeemacht in Nederlands-Indië. In Nederland was het leger juist de 'bovenliggende' partij en had de KM enkel een kleinschalige hoofdtaak: kustverdediging.⁷ In augustus 1914 brak evenwel WOI uit, wat volgens Ferwerda voorkwam dat het vlootplan bij de Tweede Kamer werd ingediend. Gegeven de wereldbrand die woedde was een vlootplan over het zelf kunnen betwisten van de heerschappij ter zee, op dat moment weinig opportuun.⁸

Commissie-Gooszen

Na het einde van WOI in 1918 brak wereldwijd een tijd aan waarbij in de maatschappij pacifisme en antimilitarisme enthousiast werden omarmd. Er gingen in Nederland zelfs stemmen op de KM af te schaffen.⁹ In Nederlands-Indië daarentegen had de vloot een ander probleem: hoe de Archipel te verdedigen tegen een agressor als Japan?

De Vlootwet werd in het licht van het laatste daarom in 1920 weer actueel. Minister van Marine Willem Frederik Pop stelde dat hij enkele snelle kruisers en onderzeeboten noodzakelijk achtte voor de verdediging van Nederlands-Indië. Zwaarwegend hierbij was de angst voor Japan, dat door overbevolking en tekorten aan grondstoffen de internationale status quo in Oost-Azië zou willen veranderen. Er kwam een staatscommissie onder leiding van KTZ Anthonie Gooszen en bestaande uit afgevaardigden van de departementen van Marine, Koloniën, Oorlog en Financiën, die een nieuw vlootplan moest opstellen. De commissie lanceerde op 7 april 1923 het plan voor een minimale nieuwe zeemacht, om tezamen met voorziene vaartuigen en in aanbouw zijnde schepen, een vloot te kunnen vormen die zich focuste op een vijandelijke invasievloot die Java bedreigde. Het KNIL behield eveneens

zijn verdedigingstaak voor Java, maar de dominantie van de vloot bij deze defensie bleef gehandhaafd. De nieuwe scheepsmacht diende niet langer de Japanse slagvloot aan te grijpen, maar een vijandelijke transportvloot vergaande verliezen toe te brengen met vooral onderzeeboten alvorens de tegenstander Java bereikte. De eerdergenoemde nauwe zeestraten vormden hierbij het voornaamste operatiegebied. Het zwaartepunt van de Nederlandse maritiem slagkracht gold dan ook een moderne onderzeebootvloot die binnen twaalf jaar gereed moest zijn. Daarbij werd Tandjong Priok - net als in het vlootplan van Colijn - omgebouwd tot oorlogshaven.¹⁰

Het aanbouwplan moest bewerkstelligen dat al na zes jaar de helft van deze nieuwe vloot gereed was. De reacties in Nederland op dit plan waren gematigd. Menig parlementariër meende dat het plan te vroeg kwam; zij vonden dat de regering moest wachten op de resultaten van het wapenbeheersingsakkoord in Washington.¹¹

32 onderzeeboten
4 onderzeebootmijnenleggers
1 onderzeebootdepot
24 onderzeebootjagers
4 kruisers
4 flottieljevaartuigen
9 mijnenleggers
+/- 5000 mijnen
72 verkenningsvliegtuigen
18 jachtvliegtuigen
18 bombardementsvliegtuigen

Tabel 1. Het volledige maritiem verdedigingsplan van de commissie-Gooszen.¹²

Het Vlootverdrag van Washington (1921-1922)

Tussen 1921 en 1922 kwamen de grootste zeemachten ter wereld bijeen in Washington voor een conferentie om de ontwapening van hun marines te bespreken en manieren om de groeiende internationale spanningen in Oost-Azië te doen wegnemen. Toenemend Japanse militarisme en een internationale wapenwedloop versterkten deze zorgen. Het keizerrijk was de grote winnaar van de Eerste Wereldoorlog. De 'buit' in de Pacific besloeg ongeveer tweeduizend kleine eilanden en atollen die hemelsbreed een oceaangebied zo groot als de Verenigde Staten omvatten; via deze 'stepping stones' had Japan zijn invloedssfeer zuidwaarts tot 4000 kilometer van Tokio uitgebreid. Gelet op deze machtsexpansie probeerden de Verenigde Staten hun belangrijkste concurrenten in de wapenwedloop op zee, Japan en Groot-Brittannië, te betrekken bij onderhandelingen over ontwapening. De conferentie resulteerde in een aantal grotere en kleinere verdragen. Met voor Nederland als voornaamste resultaat het Viermogendheden-verdrag, waarbij Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Frankrijk en Japan een verklaring gaven van eerbiediging van de rechten van ons land inzake de koloniale bezittingen in de Stille Oceaan/Oost-Azië.¹³ Er werd echter geen verdrag met Nederland gesloten, noch een garantie gegeven. Nederland deelde alleen – zoals Ferwerda het stelde – in het vertrouwen van het Viermogendheden-verdrag.¹⁴

Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II

Het ontwapeningsakkoord van Washington had – zoals aangegeven – een vertragende werking op de behandeling van het Vlootwetsontwerp van de commissie-Gooszen in de Tweede Kamer. Voor 5 juli 1922 waren parlementaire verkiezingen voorzien. Daarom besloot het Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I het vlootwetsontwerp tot daarna uit te stellen. Het vervolgens gevormde Kabinet-Ruijs de Beerenbrouck II trad september 1922 aan en werd vrijwel direct geconfronteerd met een economische recessie die om

bezuinigingen en belastingverhogingen vroeg.

Het nieuwe kabinet was een coalitie van RKSP, ARP en CHU. Deze partijen hadden 59 van de 100 zetels.¹⁵ Door de invoering van het algemeen kiesrecht op 5 juli 1922 konden voor het eerst ook vrouwen stemmen en zich verkiesbaar stellen. Zeven procent van de Kamerleden was vrouw en twee van hen namen zitting in de coalitie; Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa (RKSP) en Frida Mackay-Katz (CHU). Suze Groeneweg – Het eerste vrouwelijke Kamerlid sinds 1918 – werd dat jaar herkozen als SDAP-lid. De verder gekozen Johanna Westerman (De Vrijheidsbond), Betsy Bakker-Nort (Vrijzinnig-Democratische Bond), Elisabeth van Dorp (Liberale Partij) en partijgenote Agnes de Vries-Bruins (SDAP) zaten net als Groeneweg in de Kamer als leden van de oppositie.¹⁶

Commissie-Patijn

Het nieuwe kabinet, onder leiding van Charles Ruijs de Beerenbrouck (RKSP), kon door de bezuinigingen weinig overeenstemming bereiken over de voorgestelde Vlootwet van Gooszen. Dit speelde al tijdens de kabinetsformatie, waarbij discussie ontstond tussen coalitiepartners. Het kabinet besloot opnieuw een commissie in te stellen die de ontwerp-Vlootwet moest onderzoeken, met name over de financiële haalbaarheid. De liberaal Rudolf Patijn kreeg die opdracht; hij beschouwde de vloot als een neutraliteitsvloot en niet als een verdedigingsvloot.¹⁷ De commissie presenteerde in april 1923 een rapport dat benadrukte dat Nederlands-Indië niet zonder bescherming mocht worden gelaten. De nieuwe commissie borduurde in haar bevindingen voort op de commissie-Gooszen. De commissie-Patijn onderzocht hoe snel de voorgestelde scheepsmacht diende te worden gebouwd. Het wetsontwerp stelde dat binnen zes jaar de helft van de door commissie-Gooszen voorgestelde vloot zou moeten worden gebouwd, beter bekend als 'het halve-minimum'. Patijn en de zijnen mikten nu op het louter verwezenlijken van dit scheepsarsenaal:

Hoewel het om een halve vloot ging, zorgde de financie-

Halve-minimum van commissie-Patijn:	Minimum van commissie-Gooszen:
16 onderzeeboten	32 onderzeeboten
2 onderzeebootmijnenleggers	4 onderzeebootmijnenleggers
1 onderzeebootdepot	1 onderzeebootdepot
12 onderzeebootjagers	24 onderzeebootjagers
2 kruisers	4 kruisers
4 flottieljevaartuigen	4 flottieljevaartuigen
9 mijnenleggers	9 mijnenleggers
+/- 5000 mijnen	+/- 5000 mijnen
72 verkenningsvliegtuigen	72 verkenningsvliegtuigen
18 jachtvliegtuigen	18 jachtvliegtuigen
18 bombardementsvliegtuigen	18 bombardementsvliegtuigen

Tabel 2. Het halve-minimum van de commissie-Patijn; halvering van het minimum van de commissie-Gooszen.¹⁸

ring voor grote problemen. Er was een bedrag van ongeveer 300 miljoen euro begroot voor de vloot, meer dan een derde van de Rijksbegroting. Het betrof: 30 miljoen voor de Nederlandse marine, 154 miljoen voor de Indische marine en 96,5 miljoen voor het vlootbasisplan. Voor de financiering werden er constructies bedacht met behulp van annuïteitsfondsen. Ook moest Nederlands-Indië (en hiermee het Ministerie van Koloniën) de helft betalen. Tegelijkertijd moest het kabinet bezuinigen. Nadat de commissie-Patijn haar plannen had voorgelegd en de meerderheid van de ministerraad akkoord ging, nam minister van Financiën Dirk de Geer (CHU) ontslag.¹⁹

‘Tegenstanders vonden het onbegrijpelijk dat er in tijden van bezuinigingen zo veel geld werd geïnvesteerd in de vloot’

Het aftreden van minister van Financiën Dirk de Geer

De Geer gold als financieel specialist. Inzake defensie vond hij dat de staat een toonbeeld moest zijn van spaarzaamheid. Hij pleitte voor bezuinigingen, maar kwam nooit tot een herstelplan voor de overheidsfinanciën. Op 18 juli 1923 trad hij af uit protest tegen de hervatting van de behandeling van de ontwerp-Vlootwet. Temeer omdat deze uitgaven volgens hem meer waren dan de Nederlandse samenleving kon dragen. Hij meende dat de voorziene marine niet te financieren was zonder dat andere fundamentele overheidstaken in het geding kwamen. Ongewild bevestigde De Geer hiermee zijn reputatie als pacifist en versterkte hij oppositie tegen de Vlootwet.²⁰

Colijn volgde De Geer op als minister van Financiën. Ruijs de Beerenbrouck vond hem de aangewezen persoon om zowel de bezuinigingen van 120 miljoen als de Vlootwet door te voeren. Bij het aanvaarden van zijn post eiste Colijn een onmiddellijke bezuiniging van tien procent op alle departementen, behalve één; vanwege de Vlootwet was het Ministerie van Marine uitgezonderd. De bewindsman opperde het dubbele percentage te besparen op het Ministerie van Oorlog.²¹ De vlootmodernisering moest er komen, maar stuitte op hevig weerstand van politiek links. Evenals De Geer vonden tegenstanders het onbegrijpelijk dat er in tijden van bezuinigingen zo veel geld werd geïnvesteerd in de vloot. Het aftreden van De Geer maakte de SDAP alert. In de pers was er geen ruimte voor begrip of nuance. Ruijs de Beerenbrouck meende inmiddels dat een extra miljoen gulden op de marinebegroting geen bezwaar zou zijn. Het socialistische dagblad *Het Volk* zag dat anders en stelde voor een nationale betoging in september te gebruiken om het verzet tegen de Vlootwet te bevorderen. De toon was gezet. De aandacht van de SDAP richtte zich daarbij vooral op de houding van de katholieken. Nadat argumentatie als internationale spanningen en buitenlandse militaire dreiging voor de urgentie van een nieuwe vloot na onder meer de Washington Vlootverdragen minder wogen, beseften de sociaaldemocraten dat

Portret van Suze Groeneweg als eerste vrouwelijke Kamerlid, 1918 (collectie ISSG, Amsterdam)

verwerping van de Vlootwet haalbaar was, maar dan wel met steun van de katholieken.²²

De anti-Vlootwetdemonstratie

Naar aanleiding van de oproep in *Het Volk* kwamen op 23 september 1923 op het IJclubterrein in Amsterdam ongeveer 80.000 demonstranten bijeen. Onder leiding van de SDAP en Nederlandse Verbond voor Vakverenigingen (NVV) hadden betogers met rode rozen in het knoopsgat of op hun blouses uit alle provinciën, met banieren en muziekkorpsen, zich verzameld om te protesteren tegen de Vlootwet. Meer dan 40 extra treinen reden die dag. De demonstratie tegen de Vlootwet was in lijn met het principiële antimilitarisme van veel socialisten. Klokslag één uur opende de SDAP de bijeenkomst en er kwamen verschillende sprekers, waaronder Suze Groeneweg.²³

Vanaf tribune II voerde de bevrogen Groeneweg het woord. Volgens haar was het overbodig het woord te moeten voeren tijdens deze demonstratie, omdat de demonstranten die van heinde en verre waren gekomen, met opoffering van tijd en geld om hier te demonstreren, het levende woord vormden. Naast tienduizenden mannen, waren er ook duizenden vrouwen gekomen om hun afkeer uit te spreken tegen de Vlootwetplannen. Groeneweg gaf aan dat vooral vrouwen belang hadden bij deze dag van protest. Niemand dacht volgens haar aan de vrouw die onder het militarisme te lijden had. Op alles en iedereen moest worden bezuinigd, niet om de Nederlandse staatschulden te betalen, maar om een vloot te bouwen: ‘Een

Suze Groeneweg als spreekster vanaf tribune II bij het IJclubterrein tijdens de anti-Vlootwetdemonstratie in Amsterdam, 23 september 1923 (collectie Delpher)

vloot waar niemand om had gevraagd, maar wij willen geen vloot. Wij willen geen bewapening. Heel de wereld krimpt nog van de gevolgen van de oorlog en wij zeggen: dat nooit meer.²⁴ Groeneweg kreeg een staande ovatie.²⁵

De demonstratie diende er ook voor om de SDAP weer op de kaart te zetten. Tijdens WOI was de politieke strijd in het kader van het nationaal belang tijdelijk opgeschort. Dit standpunt vond kritiek bij de achterban. De top van de partij was er daarom nu op gebrand de Vlootwet te verwerpen. Niet alleen het in haar ogen militarisme van de wet moest aanleiding geven tot protest, ook geldverspilling diende in tijden van bezuinigingen aan de kaak te worden gesteld.²⁶

Volkspetitionnement tegen de ontwerp-Vlootwet

Na de anti-Vlootwetdemonstratie gingen duizenden actievoerders van NVV en SDAP op pad om landelijk handtekeningen op te halen voor het volkspetitionnement tegen de Vlootwet. De petitie kende een deadline; alle handtekeningen moesten op 8 oktober binnen zijn.²⁷ Er was zo weinig tijd voor dit voornemen dat sociaaldemocratische vrouwenclubs werden gemobiliseerd om lijsten te verspreiden en handtekeningen op te halen. De SDAP en NVV bestempelden deze inzet als een actieve daad van de vrouw tegen het militarisme.²⁸ In totaal waren er 125.000 lijsten in A4-formaat gedrukt met de oproep: 'Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ondergetekenden alle meerderjarige inwoners van Nederland verzoeken u het ontwerp-Vlootwet 1924 te verwerpen'.²⁹

SDAP en NVV bieden petitie van ruim 1.132.000 Nederlanders aan op het Binnenhof, Den Haag, 1923 (collectie Nationaal Archief)

Op elke lijst was ruimte voor 25 handtekeningen. Hiermee konden in totaal 3.125.000 handtekeningen worden opgehaald. Kranten drukten ook uitknipbare lijsten uit. De sluitingsdatum werd verplaatst omdat de behandeling van de Vlootwet was uitgesteld en pas op 16 oktober aan de orde was. Het volkspetitionnement tegen de ontwerp-Vlootwet wist meer dan 1 miljoen handtekeningen te vergaren. Nederland telde destijds ongeveer 7 miljoen inwoners, waarvan er 4 miljoen meerderjarig waren. De SDAP haalde in Zuid- en Noord-Holland samen met de noordelijke provincies de meeste stemmen en handtekeningen op. Het percentage handtekeningen dat in het confessionele zuiden (Limburg, Noord-Brabant en Zeeland) is op-

'De afwijzing van het wetsontwerp was een van de spannendste momenten uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis'

gehaald, was met 10 procent het laagst. Ondanks dit lage percentage bleek dat vermoedelijk duizenden confessionelen meetekenden. Om de reikwijdte van hun actie te vergroten hadden de sociaaldemocraten namelijk buiten de gebaande paden handtekeningen opgehaald, zoals bij katholieke arbeiders: 'Gelukkig denkt een groot deel der R.K.-arbeiders er anders over. Zo teekenen sommigen met R.K. achter den naam, daartoe soms heftig aangespoord door de vrouw of door een der volwassen kinderen.'³⁰

Ze stuitten overigens ook op verzet waarbij een enkele collectant werd uitgemaakt voor landverrader. Dit soort incidenten waren eerder uitzondering dan regel; er waren immers meer meldingen van katholieken en protestanten die wel tekenden. Het volkspetitionnement maakte veel los, ook in de gelederen van de katholieken, waar zo vurig op werd gehoopt. Het wekte zelfs de indruk dat de Vlootwet met behulp van de katholieken kon worden verworpen.³¹ Op 16 oktober om twaalf uur kwam een grote menigte bijeen voor het hoofdkwartier van de SDAP, het Volksgebouw aan de Haagse Prinsengracht. SDAP en NVV voerden het volkspetitionnement in een demonstratieve optocht naar het Binnenhof, waar de Kamervoorzitter het verzoek aannam.³²

De politieke afrekening

Terwijl de lijsten met handtekeningen binnenkwamen, begon dezelfde dag het Vlootwetdebat. Maar liefst 32 Kamerleden zouden spreken, onder wie RKSP'er Sophie Charlotte Bronsveld-Vitringa.³³ Ondanks druk vanuit de regering sprak zij zich tijdens het debat onverwachts uit tegen het wetsontwerp. Volgens Bronsveld-Vitringa werd er mee namelijk een eerdere Pauselijke Vredesbrief tot ontwapening genegeerd. Het viel haar als eerste katholieke vrouwelijke parlementariër zwaar tegen te stemmen, maar ze moest naar eigen zeggen handelen in de richting van de wereld die naar vrede verlangde. Na haar toespraak prezen de oppositie en de pers in dezen haar moed.³⁴

Portret van Sophie Bronsveld-Vitringa (beeldbank Katholiek Documentatie Centrum)

RKSP-fractievoorzitter Wiel Nolens was woedend. Hij nam Bronsveld-Vitringa apart en gaf haar de wind van voren. Daags erna maakte zij tijdens de fractievergadering bezwaar tegen zijn uitspraken. Ze had wekenlang gebeden en met zichzelf geworsteld en vroeg de fractie vergeefs haar mening te respecteren. Bronsveld-Vitringa had zichzelf met haar rede enerzijds buitenspel gezet, maar anderzijds had zij zich onsterfelijk gemaakt door met haar stem het verschil te maken: 'Tien leden van de katholieke fractie – waaronder Bronsveld-Vitringa – stemden samen met de socialisten. Men zou zelfs zeggen dat haar stem de doorslag gaf en dat een vrouw de Nederlandse vloot had verslagen.'³⁵

Naast Bronsveld-Vitringa spraken nog vier andere vrouwelijke Kamerleden van de oppositie zich uit tegen het Vlootwetonderwerp: 'Groeneweg, Westerman, Bakker-Nort en Van Dorp. Katz van de CHU was de enige vrouwelijke voorstander: Vanwege de zondeval minachtten de calvinisten immers de mens en oordeelden zij, zoals mej. Katz, vrede in strijd met de menselijke natuur.'³⁶

Zes van de zeven vrouwen stemden dus tegen. Dit was 12 procent van de nee-stemmers in de Tweede Kamer. Zoals aangegeven werd de Vlootwet verworpen met 50 tegen 49 stemmen. De afwijzing van het wetsontwerp was een van de spannendste momenten uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis. De partijen CHU en ARP – waar Katz lid van was – waren eensgezind voor. Tien katholieke Kamerleden, waaronder Bronsveld-Vitringa, stemden met

Vrouwen voorop in de strijd tegen de Vlootwet, 23 september 1923 (collectie IISG, Amsterdam)

de oppositie mee. De gehele oppositie in de Tweede Kamer stemde tegen. En één Kamerlid had dit alles kunnen voorkomen, maar kwam niet opdagen. Het betrof CHU-Kamerlid Bartholomeus Gerretson, die voor zou stemmen, maar deze was vanwege ziekte afwezig. Het tweede kabinet-Ruijs de Beerenbrouck diende diezelfde avond van 26 oktober nog bij koningin Wilhelmina zijn ontslag in.³⁷

Conclusie

Grote projecten bij de krijgsmacht – zoals de vernieuwing van de huidige vloot – vereisen niet alleen een groot budget en een toekomstgerichte analyse van capaciteitsbehoeften. Het betreft een militair-politieke aanpak die in de afgelopen honderd jaar alleen maar complexer lijkt te zijn geworden. Er moet daarbij ook rekening worden gehouden met kostenraming, verwervings-, aanbestedings- en productietermijnen die ver boven de zittingsduur van een politieke regeringscoalitie liggen. De Vlootwet van 1923 illustreert dat veranderingen in geopolitieke perceptie en nationale financieel-economische motieven van invloed kunnen zijn op de operationele gereedheid van een krijgsmachtdeel en het veiligheidsbeleid van een land. Dit beïnvloedingsproces werd destijds zelfs versneld door een nieuwe factor: vrouwen die in de landelijke politiek

op niet mis te verstane wijze meepleitten tegen de (financiële en in hun ogen veiligheidspolitieke) gevolgen van de beoogde vlootuitbreiding. Van alle vrouwen in de Tweede Kamer stemde 85 procent tegen, terwijl van de mannen 47 procent tegen stemde. Het vrouwelijk perspectief – ingegeven vanuit emancipatie – over de negatieve effecten van militaire ontwikkelingen op de vrouw van de militair, kwam hiermee tot een nieuw inzicht. Op die manier lagen de vrouwen spreekwoordelijk op ramkoers met de Vlootwet.

Anne Beckers BA is mediëvist en senior informatie-specialist verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) te Den Haag.

SCAN DE QR-CODE
VOOR DE NOTEN VAN
DIT ARTIKEL.